

Hjelmslev Herred.

Historisk-topografisk skildret

af CHR. HEILSKOV.

(Fortsat)

Skanderup Sogn.

II. Den nordre Del

er et mindre Omraade, der mod Syd ved Illerup Aa skilles fra Skanderborg Markjorder¹⁾. Den største Del af Arealet er højtliggende og bakket; i det nordvestlige Hjørne naar det til 96 m. Mod Syd falder Terrænet brat og malerisk ned mod Hømosen, gennem hvilken Illerup Aa løber; over Aaen fører Foerlev Bro. Jorderne er rige paa Kalkmærgel, især omkring Foerlev Nymølle.

Arealet er ret godt forsynet med Skove, af hvilke de største kaldes Foerlev Byskov, Fennelund, Overskov og Farreskov eller Faurskov. Paa Udskiftningskortet fra 1777 kaldes Skovstykkerne mod Vest og Nordøst begge for Kirkeskoven, og en Skov mod Sydøst kaldes Bondestribet. Dette var dog ogsaa Navnet paa det Jordareal, der stødte op til Skoven; thi 1764 blev $\frac{2}{3}$ af »noget Selvejerjord, kaldet Bondestribet« tilskødet Kammerraad, Borgmester Geertsen i Aarhus²⁾. Kirkeskoven nordøst for Foerlev (ca. 40 Td. L.), som ejedes af Dødsboerne efter Herredsfoged Kier paa Kiersholm og

¹⁾ Se Kortet, Aarhus Stifts Aarbøger 1920. S. 88.

²⁾ Tilføjelse til Jordebog over Skanderborg Rytterdistrikts Ryttergods 1761, Rigsark.

Proprietær Herschend paa Herschendsgave, blev sat til Auktion $15/5$ 1824. At den ikke har noget at gøre med en forsvunden Kirke i Foerlev, derom vidner den Omstændighed, at den i 1707 kaldes Skanderup Kirkes Skov.

I fordums Dage har der paa Grænsen mellem Foerlev og Mesing Marker ligget en Skov kaldet Findal Skov. Et Tingsvidne fra 1520 bekræfter, at »Findall skoff« er fælles Skov til Øm Kloster og Ring Kloster og til Bønderne i Mesing og Foerlev; et andet Tingsvidne fra samme Aar siger, at Findal »er fellis skoff till Forloff som andenn Folloff skoff er«; og endelig erfarer man af et tredie Tingsvidne, at fra Markeskels-Dal paa »Findill« Mark til den Stokke-Bro Østen imod Foerlev Enge er Øm Klosters. Andetsteds, ogsaa i 1520, nævnes igen »Findal i Førsløff schouff«, og atter 1554 træffes Navnet Findal¹⁾. Dette genfindes paa Udskiftningskortet fra 1777 som »Finnel« Skov. Bemærkelsesværdigt er det ogsaa, at Fennelund oftest i daglig Tale kaldes »Findelen«.

Fra Højlandet gaar flere Kløfter ned mod Mosen; den største og smukkeste af disse er den skovgroede Tingdal, i hvis Bund der strømmer en Bæk, hvis Vand driver Foerlev Mølle.

I Skanderup Sogns nordre Del findes kun den ene By:

Foerlev

(som ofte skrives Forlev) med Skole, Sparekasse (oprettet 1878) og Brugsforening. Et Forsamlingshus er nu nedlagt.

---

¹⁾ Æ. d. A. I, 237.

Endelsen —lev viser, at Byen er meget gammel. Hvoraf Forleddet i Byens Navn kommer, er naturligvis vanskeligt at have en Mening om. Men i en dansk Navneliste fra York i England fra Knud den Stores Tid forekommer Mandsnavnet Fornæ, og i Kong Valdemars Jordebog nævnes »Fornælef«, nu Forlev, ved Slagelse. Der er dog den Forskel, at dette Forlev udtales med kort og aabent o, hvorimod vort Foerlev har langt og lukket o.

Første Gang Byen findes omtalt, er vistnok 1330, fra hvilket Aar der nævnes et Skøde paa noget Gods i »Førløff«, givet til Ringkloster¹⁾. 1350 skødede Peder Slacke (eller Stacke?) nogen Jord og Skov paa Foerlev Mark til Kronen²⁾. 1377 afstod Johannes Diaken (Degn), Foged paa Odden, al sin Rettighed »vdj Meszingh paa Forluff marck« (formodentlig: og paa Foerlev Mark) til Abbed Nichlisen i Øm³⁾; 1406 skødede Jon Leckle til Øm Kloster sin Ejendom paa Foerlev Mark, som han havde købt af Sven Bunde⁴⁾. 1496 udstedtes der Synsbrev om, at Munke Abildgaard paa »Førsløff« Mark er et Enemærke⁵⁾ med Grøft om paa alle fire Sider. Ifølge et Tingsvidne var Munke Abildgaard og Ødemose, liggende paa Foerlev Mark, Øm Klosters Enemærke til Klosterets Gaard i Foerlev. Munke Abildgaard nævnes endnu 1547⁶⁾. 1520 udstedtes adskillige Breve paa den

1) Æ. d. A. I., 240.

2) Anf. St. S. 232.

3) Anf. St. S. 234.

4) Anf. St.

5) Enemærke, ogsaa kaldet Ornum, er Jord, som var indtaget til Dyrkning uden Forbindelse med Bymarken og derfor ikke underkastet Rebning.

6) Æ. d. A. I., 231—32.

Ejendom i »Forluff« Mark og Skov, som laa til Øm Kloster. Samme Aar meddeler et Tingsvidne, at Øm Kloster har en Gaard i Foerlev (vistnok den ovenfor nævnte), som har ligget til Øm Kloster uklaget i 50 Aar¹⁾. Om et vist Fællesskab mellem Foerlev og Mesing vidner et Førligelsesbrev fra 1531 mellem disse to Byer om det Korn, som de skulde give for Fædrift²⁾. 1553 fik Marine Pedersdatter Livsbrev paa en Øm Klosters Gaard i »Fuolov« i »Hiellesom« (!) Herred uden Landgilde. Hun og hendes Mand skulde være Abbeden i Øm Kloster hørige³⁾.

Ogsaa Ring Kloster har haft Ejendom her, thi 1555 kærede og klagede Oluf Jørgensen paa Klosterets Vegne, at dette ikke skete Skæl og Fyldest i Foerlev Mark⁴⁾. Fire Bønder i Foerlev havde tidligere ligget under Ring Kloster men kom ved Klosterets Henlæggelse til Skanderborg Slot 1571 ind under dette. 1574 klagede de over, at de maatte betale højere Skat end de andre i Sognet, der ogsaa hørte under Slottet⁵⁾.

Ved Auktionen over Ryttergodset $2\frac{3}{4}$ 1767 købtes Foerlev med Skov af Schandorph i Skanderborg for 6585 Rdl. Byen bestod da af 9 Gaarde med 39 Td., 7 Skp., 3 Fdk. Ager og Eng og 6 Skp., 3 Fdk. Skovskyld. Byen er tidlig bleven udskiftet, nemlig 1777, rimeligvis paa Schandorphs Foranledning. Det originale Udskiftningskort, der her er kopieret, findes i Matrikelskontoret. Af de to Helgaarde, der er bleven udflyttede, var det kun den ene, der flyttedes ved Udskiftningen, den anden derimod først 1835.

¹⁾ Anf. St. 234.

²⁾ Anf. St. 235.

³⁾ K. B.

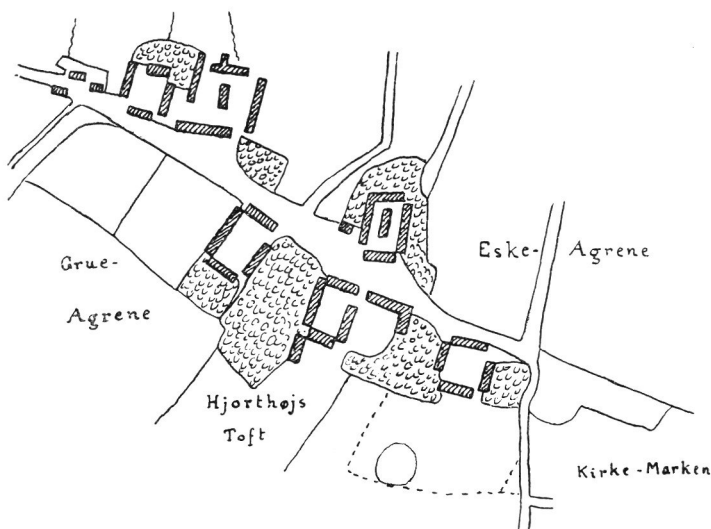
⁴⁾ Æ. d. A. I., 238.

⁵⁾ K. B.

Den største Gaard i Foerlev er nu Foerlevgaard (14 Td., 3 Skp., 2½ Alb. H.).

Den hørte som den øvrige By oprindeligt under Rytterdistriktet og var 1761 fæstet af Jacob Ernst, der 1768 købte den til Selveje. Hans Enke, Gertrud Pedersdatter, der var meget yngre end Manden, giftede sig anden Gang med Hans Friis, der atter var

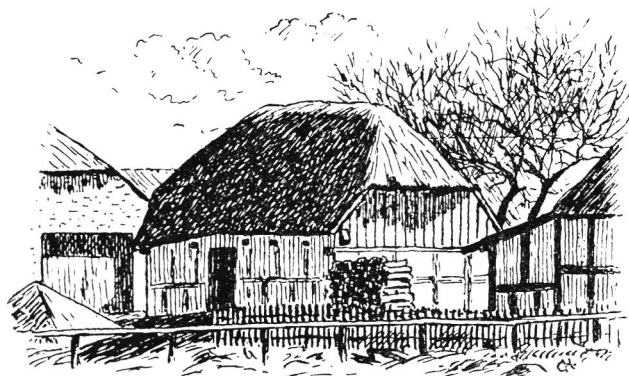

Kopi af Udskiftnings-Kort 1777. Foerlev By.

meget yngre end hun (man fortæller, at hun havde holdt ham over Daaben). Friis, der var en driftig Landmand og senere blev Sognefoged, havde Gaarden ca. 1820 og døde ca. 1857. Ogsaa han blev 2den Gang gift, og hans Enke ægtede da Byens Skolelærer, Carl Ingvard Winther, ogsaa en dygtig Landmand, en Tid Formand for den Gl. Skanderborgske Landboforening og mangeaarigt Amdsraadsmedlem, der havde Gaarden 1857—1906, hvorefter den overtoges af

Sønnen Zakarias Winther. Nu ejes den af Poul Nielsen¹⁾.

Foerlev Skole er oprettet (formodentlig ca. 1784), fordi Børnene havde vanskeligt ved at søge Skanderup Skole paa Grund af Bakker og Aaer. Den nuværende Skolebygning er opført 1857. Indtil den Tid benyttedes den her gengivne lille, yderst primitive Bygning, der nu bruges til Vognskur. Den ligger paa den søndre Side af den gammeldags Bygade. Vinduerne, som jo

Foerlev gamle Skole.

dog maa have eksisteret en Gang, er nu tilmurede. (Om Husets Historie se under Skolelærer Zoega). Et Teglværk fandtes ved Foerlev 1857. Den saakaldte »Foerlev Kro« ligger derimod paa Skanderborg Byjorder.

Mark- og Skovnavnene Kirkemarken, Kirkeblokken og Kirkeskoven tyder paa, at de har tilhørt Skanderup Kirke.

¹⁾ Jens Rasmussen i Foerlev afstod 1755 sin Gaard til Jens Ernstsens, der søgte om at beholde den. (Rytterdistr.s Journal). Om denne Gaard var Foerlevgaard, har jeg ikke kunnet udrede.

Paa Udskiftningskortet fra 1777 findes iøvrigt følgende Marknavne:

Blegfaldet, Brunbakken, Egehovedsagre, Eskeagre, Femmaalsagre, Foerlevagre, Galleheys Agre, Grueagre, Haarby Balle Agre, Havballe Agre, Hellig Hilbæks Blokker, Hjorthøjs Toft, Humlebakke Agre, Kayeheys Agre, Kirkeblokken, Kirkemarken, de lange Maals Agre, Malmose-Agre, Maskrogs Agre, Mellembjærg, Neden Gammeldams Agre, Polehaugen, Seksmaalsfald, Skovmarken, Skæggeskovsagre, Stauenagre, Stenbæksagre, Syvmaalsfald, Søfaldsagre, Terpen-Agre, Tingblokkerne, Tokhøjs-Agre, Trap-Agre, Tværings Bakke, Tykkersifaldet¹⁾ og Tyveblokkerne.

Navne paa Engstykker fra samme Tid er:

Aakrogs Skifter, Bonde-Engen, Kiels Skifter, Skidenengen, Spong-Skifterne (hvor der har været en Spange over Aaen?), Tobæks Skifter, Vester-Skifter og Ømose-Skifter.

Ved en Markeskæls-Forretning paa Foerlev Mark 1707 blev der sat Skælstene, hvert Skæl med 3 Kampestene og derimellem Kul og Flintestene. Ved den Lejlighed nævnes Grue Ager, Tøtballe, Knubmose og Borre-Vejen²⁾.

To Kæmpehøje paa Foerlev Mark, Stillinghøj og Ærtebjerg, er begge sløjfede, førstnævnte ca. 1855, sidstnævnte 10 Aar senere.

Af Fortidshændelser i Foerlev kan noteres følgende:

Michel Sørensen blev 1705 stævnet for ulovlig Brændevinsbrænden og Krohold. En Brændevinskedel blev ved denne Lejlighed af Regimentsskriver Gybergs Tjener trukken op af Brønden, hvor den var bleven skjult.

Den 7. Februar 1794 blev en 82-aarig Enke i Foerlev, Anne Poulsdatter, funden død i sin Stue. Det viste sig, at hun var bleven myrdet om Natten i sin Seng. Morderen blev senere arresteret i Skanderborg;

¹⁾ I et Markeskælsbrev af 1587 mellem Foerlev, Mesing og Haarby Marker omtales Tykiær Sig.

²⁾ Tingbogen.

han havde kvalt Konen og taget hendes Penge. Den 18. September samme Aar blev han halshugget og lagt paa Hjul og Stejle paa Foerlev Mark.

Enlige Gaarde og Huse.

Foerlev Nymølle (almindeligt kaldet Oliemøllen) anlagdes som Stampe- og Oliemølle 1840 af Knud Søegaard, forhenværende Købmand i Skanderborg (gift med Inger Jespersen, en Datter af Søren J. til Mallinggaard). Møllen opførtes paa en Søegaard tilhørende Parcel (8 Td. L.) af Skæggeskov eller Foerlev Kirkeskov. »I et snævert lille Dalstrøg, tildels med Mosebund, hvor tilforn næsten ingen Mennesker kom hen, uden høist for at skjære Tørv eller bjerge lidt maadeligt Hø, hører man nu Vandhjulets livlige Brusen paa samme Tid, som de smaa, af røde Muursteen opførte Bygninger møde Øiet«¹⁾. Der kunde stampe 300 Alen Vadmel i Døgnet. Værket var saaledes indrettet, at Stampe- og Oliemøleværket kunde gaa hver for sig. Det var særlig Oliekager, som Søegaard lagde Vægt paa at fremstille paa det sidstnævnte Værk. For at faa en nærmere Vej til Købstaden anlagde Søegaard en Kørevej ned over Dalen. Foerlev Nymølle blev dog ikke længe Stampe- og Oliemølle, thi hans Efterfølger, Nellemann fra København, omdannede den til Kornmølle. I 1870 ejedes den af Hans Chr. Aschou Synkesen og 1877 af R. Nielsen, forhen Ejer af Nyborg Mølle, der gjorde Gaarden til en Slags Lystejendom. Ca. 1881 fik Jens Thomsen Jensen Møllen, men byttede 1889 med Johs. Graah paa Leegaardslyst og fik hans Gaard. Fra Graah gik Foerlev Nymølle over til en Hartz og fra ham til

¹⁾ Schythe: Skb. Amt. 1843.

Mikkel Peter Jensen, der havde den i 17 Aar til 1916, hvorefter den købtes af P. A. Hansen fra Sjælland. I M. P. Jensens Tid blev Mølleriet nedlagt, men det gamle frønnede og mosgroede Møllehjul udenfor Gaarden vidner endnu om tidligere Virksomhed.

Skæggelund, et Hus, 1834 beboet af en Skovfoged.

Vederslund, en Gaard ved Vejen mellem Foerlev og Illerup (11 Td., 7 Skp. 1. Alb. H.) blev 1837 solgt af Buch i Brabrand til Forpagter Hulbech fra Viskum. 1856 ejedes den af Strange, der det nævnte Aar byggede Laden. 1879—99 tilhørte den Andr. Nic. Flensborg Thomsen, som opførte Stuehuset, 1899—1901 Koch, 1901—04 Fischer, 1918 J. Chr Jensen.

Pedersborg, en Gaard mellem Foerlev og Illerup, findes paa Videnskabernes Selskabs Kort fra 1789 (= Vederslund?).

Peterslund, en Gaard, der 1823 ejedes af Søren Hansen.

Overgaard, Bjærgegaard, Nørregaard (1834: Rasmus Rasmussen).

Marielund og Kirstinelund (nævnt 1834), Huse.

Snurom, et Bolsted, Dyrendom, et Hus, og Appelonehuset nævnes alle 1787.

Raslund, en Gaard, ejedes 1829 af Rasmus Jensen, hvis Datter Maren ved Giftermaal bragte Gaarden til Søren Jensen († i Skanderborg 1908; Hustruen † sst. 1916). S. Jensen solgte 1884 Gaarden til Propr. Andersen til Ring Kloster for 79,000 Kr. 1896 ejedes den af en Petersen, nu af Peter Aase Svendsen.

Foerlev Mølle (ogsaa kaldet Stampemøllen), en Vandmølle, der ikke ses paa Udskiftningskortet fra 1777 men 10 Aar efter beboedes af Poul Lauritzen og 1801 af Jens Olesen. Senere ejedes den af fhv. By- og Herredsfoged Bagger i Skanderborg, der i 1822 stillede den til Auktion tilligemed 2 Engstykker i den saakaldte Tvær-Eng. Siden havde Poul Sørensen den til 1837. Rasmus Fausing (f. i Fuldbro M.) havde den i Aaret 1840 og indtil 1878, hvorefter den overtoges af Sønnen, Peter Fausing, der var gift med Thora Jensine Møller fra Røde Mølle i Fruering Sogn.

P. Fausing solgte 1918 Møllen til Jens Jørgen Jensen, tidligere Ejer af Karenslund i Mesing.

Nedergaard i Foerlev ejedes 1834 af Peder Pedersen.

III. Den østlige Del

ligger nordøst for Skanderborg Sø. Det meste af Arealet er et Højland, hvis højeste Punkt (121 m) ligger nærvæd Grænsen til Vitved Sogn. Den eneste Bakke med særligt Navn er Nonnebjerg (86 m). Mod Nord ved Grænsen til Mesing Sogn findes store Enge. Af Skove er der kun mindre Stykker, hvoraf Fuglsang Skov og Skvætmølle Skov. Sidstnævnte strækker sig med smukke skovgroede Kløfter fra Højlandet ned mod Skanderborg Sø. Her findes gul Jærnökke og Kildekalk (Fraadsten), der vistnok i sin Tid har afgivet Materiale til Opførelsen af Skanderup Kirke.

Blandt de nu forsvundne Skove er Hestehaven, hvor der i Slottets Glansperiode fandtes en »Vandkunst«, fra hvilken der førte Vandledninger til Slottet. I Sommeren 1588 laa Rørmesteren Zacharias Ømicke med Svende og Folk ved Skanderborg for at indlede Posten og Vandkunsten paa Slottet. Ømicke klagede over, at han ikke kunde faa Arbejdet fra Haanden af Mangel paa Rør¹⁾. 1645 tales der om »Wandhusszet offuer Posten i Hestehaffuen«, som da var »gandsche nederbrudt och bortte«; endvidere omtales Brønden, Renderne og Borladet. Ved Synet over Skoven samme Aar viste det sig, at Fjenden havde

---

¹⁾ K. B.

rodhugget 103 Ege og 85 Bøge samt afbrændt 16 Ege¹⁾. Hestehaven har faaet sit Navn deraf, at den før i Tiden var indhegnet til Græsning for Slottets og senere i det skanderborgske Distrikts Tid for Rytternes Heste. 1731 bestod Skoven endnu, ligesom den nævnes i 1ste Udgave af Trap, skønt der ikke kan have været nogen Skovvækst tilbage dengang.

Skanderborg Ladegaards Skov nævnes ogsaa 1731. Af denne findes endnu en smal Strimmel nord for Skanderborg Banegaardsterræn. Resterne af Skanderup Skov ligger derimod paa de nuværende Skanderborg Købstadjorder. Gram Skov, der nu kun er ganske lille, kan 1645 ikke have været helt uanselig, da det nævnes, at Fjenderne der havde fældet 5 Ege og 260 Bøge²⁾. 1731 omtales Skoven som bestaaende af gamle Ege og Bøge³⁾. Endelig omtales i 1645 Skovene »Laangbierge«, »Holt-schouff«, »Holt Kierd« (c: Kær) og »Reffsgaard Lund«, der alle formentlig har ligget i Skanderup Sogns østlige Del⁴⁾. (»Holttkierre«, der ogsaa omtales i Lensregnskaberne 1581—82, vil man dog efter Sammenhængen der nærmest anbringe ved Foerlev).

Manbjærg er et nu ikke længer brugt Navn paa Højderne mellem Banegaarden og Skanderborg Ladegaarde. Her menes det i Almindelighed, at Slaget stod mellem Niels Ebbesen og hans Mænd og de holstenske Grever, ved hvilken Lejlighed Niels Ebbesen selv faldt den 7. November 1340. Andre har ment, at Slaget stod paa Nonnebjærget paa den anden Side af Søen. Det er dog langt rimeligere at antage, at

¹⁾ Orion. 1851, S. 208 og 218.

²⁾ Anf. St. S. 217.

³⁾ Saml. til jydsk Hist. og Top. 3 R. VI, 181.

⁴⁾ Orion. 1851, S. 217.

Slaget har staaet paa den Side af Søen, hvor Slottet laa. Manbjærg udgjorde forhen en Del af Skanderborg Ladegaards Marker. Da Ladegaardsmændene 1690 skiftede Markerne mellem sig, nævnes »Kalfhaven paa Manbjærg og Slaaentornene paa Manbjærg«¹⁾.

I Sognets østlige Del findes kun den ene By:

Gram

med Skole og Vindmølle (paa Gram Mark).

Byen er sikkert meget gammel, men forekommer ikke ofte i Dokumenter. Maaske skal herved forstaaes et Sted skrevet »Grane«, hvorom et Tingsvidne fra 1479 siger, at fra Grane Markeskæl og til »Madewad« er Ring Klosters Ejendom²⁾.

Siden nævnes Byen 1580, da to af dens Gaarde brændte ved Vaadeild tilligemed 1 Pund Korn, som var leveret dem til at bage Brød af til Kongens Hunde, hvorfor Beboerne (Peder Nielsen og Jens Thomsen) fik deres Landgilde eftergivet³⁾. Byen har vel den Gang været Krongods. 1699 bestod den af 9 Gaarde, hver med 2 Familier⁴⁾. Byen kom senere under Skanderborg Rytterdistrikt og havde i 1761 samme Antal Gaarde som i 1699.

Karl Hansen fortæller, at ca. 1680 havde Sognemændene i Skanderup Sogn paa egen Haand bortfæstet Konge- og Kirketienden af Gram, der laa til Skanderborg Præsteembede. Præsten, Mag. Jørgen Hansen, paatalte sin Ret, og 1686 maatte de Vrold og Foerlev Mænd gøre Afbigt og bekende deres Fejlgreb.

Gram By, da bestaaende af 18 Gaarde (der menes

¹⁾ Karl Hansen: Skanderb., S. 50.

²⁾ Æ. d. A. I., 236.

³⁾ K. B.

⁴⁾ Karl Hansen: Skanderborg, S. 32

vel 18 Gaardmænd i 9 Gaarde), solgtes 1767 ved Rytterdistriktets Ophævelse til Generalkrigskommissær Magnus v. Beringskiold for 4053 Rd.¹⁾

Steder i Gram kaldtes 1870 Carlslyst, Havgaard og Trinelyst.

Skolen er oprettet 1864. En Pogeskole fandtes tidligere i Byen (senest fra 1834).

I Markbogen til Matriklen af 1683 findes følgende Stednavne paa Gram Mark: De smaa Blokker ved Barabels Bæk, Brinkværks Ager, Brunbjerg, Daalfaldsager, Egedalsagre, Enghavesblokker, Store og smaa Eskedalsagre, Gammeljordsmaal, Graniskovsblokker, Gyldemulds-Agre, Hampe-Spjælds-Ager, Hedeagre, Houekærsagre, Huolborgsvang, Hyldeaas. Store og Lille Kaasbæks Agre, Katteballe Eng, Kragetornsstykkerne, Krompens Vig, Lyndbjærg, Mølbalgsager, Pee Kiærs Agre, Ravndalsagre, Store og Lille Regels (Røgels) Lund, Skindskjolds-Ager, Skræder-Ager, Skæl-Ager, Speszerne (Spidserne?), Sten-Blokkerne, Svinemave-Blokkerne, Syvemose-Blokkerne, Søhals-Ager, Tang-Ager, de smaa Trappeblokker, Tremaals-Ager, Tveverp, Tværmaalet, Store-, Lille- og Over-Werring-Ager, Vesteragre, Vestervie, Øge-Agre og Ørendalskrog. 1767 nævnes Tyve-Jorden. Flere af disse Navne tyder, som man vil se, paa tidligere Skovvækst.

En Kæmpehøj paa Gram Mark fører det mærkelige Navn Karushøj. I denne er der fundet Lertøj med brændte Ben i.

Gaarde, Huse og andre enlige Bygninger.

Skanderborg Jærnbane-station (opført 1868, senere flere Gange ombygget og udvidet) med Jærnbanehotellet, et stort, nyt Pakhus, tilhørende danske Landboforeningers Frøforsyning, og Børnehjemmet for Skanderborg og Omegn (indviet $17/5$ -1883, den nuværende Bygning opført 1891) samt flere private Huse, alle ved Jærnbane-stationen. Her ligger ogsaa Andelsmejeriet »Nonnebjerg«, der blev oprettet 1883. Natten til den 10. Jan. 1892 nedbrændte det fuldstændigt og Beboerne maatte redde sig halvnøgne ud i den kolde Vinternat. Der hengik da nogen Tid inden Mejeriet blev genopført.

¹⁾ Begtrup: Beskr. over Agerdyrkningens Tilst. i Danm., V., 463.

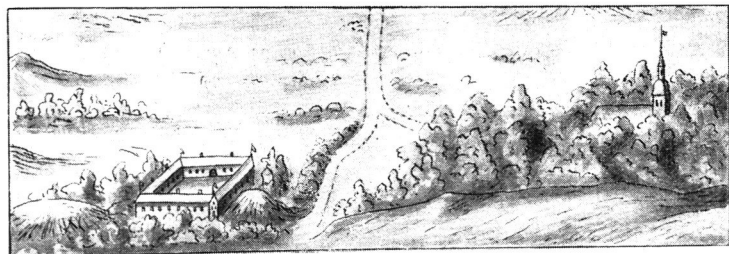
Godthaab blev i 1860'erne samlet af Apoteker Henning Gynther Koefod i Skanderborg af Lodder, der ejedes [af Borgere sammesteds. Koefod solgte i 1874 Gaarden til Branddirektør Niels Leth-Espensen af Boes for 32,000 Rd.

Hestehavelund, en Gaard, der 1834 ejedes af Christen Jensen, 1860—70 af Peter Jensen og 1876 af F. Christensen.

Christiansminde (Gaard) ejedes 1860 af Louise Warburg, f. Busch, 1870 af Hendrik Julius Møller, 1918 af R. L. Nørgaard Nielsen.

Fuglsang, et Hus, nævnt 1860. (1707 omtales den store Fiskepark ved »Fugle Sang« udenfor Skanderb. Ladeg.).

Skanderborg Ladegaarde er opstaaet 1722 ved Deling af den gamle Skanderborg Ladegaard, Avls-

Skanderborg Ladegaard og Skanderup Kirke ca. 1660.
(Efter Resens Atl.)

gaarden til Skanderborg Slot. Den har vistnok ligget omtrent hvor Edelsborg nu ligger, saavidt man kan skønne af hosstaaende Afbildning. Perspektivet er dog forrykket, idet Skanderup Kirke skulde ses mere i Baggrunden. Det Rør, der synes at stikke lige op i Himlen, betegner Vejen til Skanderborg.

Ladegaarden var i Slutningen af det 17. Aarhundrede ansat til 72 Td., 1 $\frac{1}{2}$ Skp. H.¹⁾. 1732 var Hartkornet 39 Td., 2 Skp., 1 Fdk., Skovskyld 3 Td., 3 Fdk., 1 Alb; 1767 havde den følgende Hovedgaardstakst: 21 Td., 2 Fdk., 2 Alb. Ager og Eng, 1 Td., 3 Skp., 2 Fdk., 1 Alb. Skovskyld²⁾. Herunder hørte Sønder-Ager

¹⁾ Matriklen af 1661—62, Rigsark.

²⁾ Specification paa Jorde-Gods etc. udi Scanderb. Distr. 1766.

og Lougmands-Dam, som Skanderborgs Indbyggere havde i Brug. Andre Navne paa Marker under Ladegaarden var: Grøn-bjærg Fald, Hyrde-Engen, Kohaven, Krogemandskrog, Laubjærg Fald, Nørre og Sønder Gedensbjærg, Nørremose-Vång, Randels Hauge, Smaa Blokker, Teglhaugen, Tværfald og Økseballekrog¹⁾. Paa et Markkort fra 1804 findes desuden Olles-Fald.

Skanderborg Ladegaard har jeg første Gang set omtalt i 1567, da Søren Lauritzen nævnes som Lade-gaardsfoged ved Skanderborg Slot. Han fik i dette Aar Livsbrev paa en Gaard i Taastrup i Framlev Herred²⁾. Senere finder man Ladegaarden i Lensregn-skaberne. Af disse ses det saaledes, at der i 1594 holdtes ca. 60 Køer paa Gaarden. Da der paa Gaarden var Mangel paa skønne, store Tyre, skulde Lensmanden, Manderup Parsberg, til Foraaret lade købe og hente 2 Tyre i Frisland. Han skal lade Bygningen paa Gaar-den bero, til Kongen selv kommer, hedder det i 1597³⁾. 1603 fik han Brev om, at lade Laderne, der var nedblæste, genopbygge⁴⁾. 1610 fik den næste Lensmand, Lauritz Ebbesen, Missive om at lade lave to Stengærder, som Christian IV selv for nogen Tid siden havde paavist ham skulde sættes fra Skander-borg Ladegaard paa begge Sider, saa vidt som det gjordes Behov at indelukke. Endvidere skulde han færdiggøre de Mellemgærder i den store Have (ved Skanderborg Ladegaard?) efter Kongens forrige mundt-lige Befaling, samt lade det store Kær mellem Illerup Vad (Møllebro) og »Fuolespang« rydde og Aæn opkaste⁵⁾.

¹⁾ Markbogen af 1683.

²⁾ K. B.

³⁾ Anf. St.

⁴⁾ Anf. St.

⁵⁾ Foulespang kendes nu ikke. Skulde det maaske ikke være Foerlev Spang, det vil sige Broen over Illerup Aa, hvor man gik over til Foerlev?

De ovenfor omtalte Stengærder (hvis Opførelse vidner om Chr. IV.s Interesse og Omhu ogsaa for Smaating) maa ikke have været særligt forsvarligt opsatte; thi allerede 1612 var de meget forfaldne, saa Kronens Bønder i Lenet fik Tilhold om at istandsætte dem¹⁾).

Ladegaarden, der tidligere var bleven drevet umiddelbart under Lenet, blev 1625 bortforpagtet til Slotsherren for en aarlig Afgift af 150 Rdl²⁾).

I Anledning af Ødelæggelserne under Fjendens Indfald i Jylland 1644 blev der Aaret efter taget Syn bl. a. over Skanderborg Ladegaard. Den befandtes da i en meget ramponeret Forfatning: Ladegaardsporten var borte, paa det søndre Øksenhus var alle Baasene og alle Dørene borte, paa det store østre Hus var alle Baasene, en Port og alle Dørene borte, i Mælkehuset manglede 2 dobbelte Vinduer, »Huelningen« var revnet, den nordre Port saavel som begge Portene for Enden af Kornladen var borte, en Mængde Tagsten afrevne osv. Samme Aar var der indavlet 250 Traver Rug og 300 Læs Hø³⁾).

Tidligt er Ladegaarden bleven delt mellem forskellige Fæstere. 1685 træffer vi Rasmus Nielsen, der i dette Misvækstens Aar sender en Ansøgning til Kongen og beretter »wdj Aller Dybbeste ydmyghed och Underdanighed«, hvorledes hans »fæmond och Bæster mig ynkelig er frafalden«; tillige er Afgrøden slaaet fejl osv., hvorfor han beder om Lettelse i Afgifterne⁴⁾. 1688 boede Kaldsmand Jens Sørensen samt Ove Sørensen og Jens Pedersen, 1698 bl. a. Bent Bolie, i Skb. Ldg. og 1706 omtales i Tingbogen Rasmus

¹⁾ Anf. St.

²⁾ Saml. til jydske Hist. og Top. 3. R. IV, 178.

³⁾ Orion. 1851, Side 209–10.

⁴⁾ Indkomne Breve. Topographica.

Winter sammesteds. Siden gik Ladegaarden ind under Ryttergodset. Da Gaardens Jorder i 1722 for en Del blev udlagt til Bøndergods, var der 4 Bønder under Ladegaarden). En af disse var Christen Rasmussen (formodentlig en Søn af den nys nævnte R. Nielsen), der døde 1724. Hans Søn, Rasmus Christensen, boede her 1735 samtidig med Niels Pedersen († 1734) og Niels Jensen, der fandtes død i Fruerstkæret $29/5$ 1734, samt Regimentsskriver, Krigsraad Chr. Gyberg, der døde 1740 (se hans Epitafium i Skanderup Kirke). 1718 boede Niels Langballe i Skb. Ladeg. og 1761 og 66 omtales Ernst Bergsted (g. 1736 med Clara Ons- eller Ovesdatter) og paa samme Tid Regimentsskriver Niels Møllerup (han blev Regimentsskriver i 1732 og var her ogsaa i 1736, da hans Kone døde). 1767 boede her tillige Prokurator (senere Byfoged) Ulrich Chr. Tolstrup.

Ved Auktionen over Ryttergodset $23/4$ 1767 købtes Ladegaardene samlede af Amtmand, Kammerherre von Woyda for 42,100 Rd.; han solgte dem da atter separerede til Beboerne for 48,365 Rd. — en ret beskeden Finansoperation i Forhold til disse sidste Tiders. De separerede Parceller af Ladegaardens Tilliggende var følgende: Skanderborg Dyrehave (Se S. 20), Hestehaven, der købtes af Hans Friis i Skanderborg for 9992 Rd., Sønder-Dal og Skanderup Skov, der købtes af Skanderborg By for henholdsvis 1602 og 1000 Rd., Tvær-Engen, som en vis Larsen fik for 1004 Rd., Hø-Mosen, der solgtes til Byskriver Niels Wissing i Skb. for 521 Rd., samt Kalvø og Sønderø i Skanderborg Sø, der erhvervedes af Kapellan Chr. Schandorph i Stilling for 132 Rd.²⁾.

¹⁾ Karl Hansen, S. 33—34.

²⁾ Begtrup: Beskr. over Agerdyrkningens Tilst. i Danm., V., 458.

Allerede i Rytterdistriktets Tid var Ladegaarden delt i 5 særskilte Gaarde, saaledes ogsaa 1777. I 1787 var Beboerne Niels Leth, † 1795, Christen Rasmussen¹⁾ (en Søn af den ovenfor omtalte Rasmus Christensen), Peder Brendstrup, † 1794, og Peder Glud, der var gift med Helene Sophie Malling. 1801 nævnes Marcus Hansen Wolder (g. m. Birthe Pultz), Thomas Jensen og Anders Winther.

I 1859 regnedes der til Skanderborg Ladegaarde 9 Gaarde og 8 Huse foruden Skolen. En Gaard kaldtes i 1870 Christiansminde.

Ladegaardens Eng og Skov blev udskiftet ved mindelig Overenskomst mellem Beboerne ^{30/11} 1772. Formodentlig er Agermarken tidligere bleven udskiftet²⁾.

Skanderborg Ladegaards Skole er oprettet omkring 1820. Forhen havde Børnene fra dens Distrikt søgt til Skanderup Skole. Men i 1805 var der Forslag fremme om at nedlægge denne for at bruge Bygningen til Skole for Skanderborg Købstad. Alle Distriktets Beboere frasagde sig Retten til Skolen undtagen Ladegaadsmændene. Saaledes hengik Tiden til 30. Jan. 1816, da Retten afkøbtes Beboerne af Ladegaardene for 350 Rd.

De øvrige til Ladegaardene hørende Ejendomme er bl. a. følgende, der nu skal beskrives hver for sig: Edelsborg, Ladegaard og Mallinggaard.

Edelsborg, bekendt for sin storstilede Udsigt over Skanderborg By og Sø og til Højderne bag denne, ejedes i Begyndelsen af forrige Aarhundrede af Peter Johan Fønns, forhen Ejer af Petersholm ved Vejle († 1807), g. m. Anne Margrethe Bang. 1824 og 31 ejedes

¹⁾ Skødet paa hans Gaard er »givet udi Weissenborg i Elsas den 19de December 1768«.

²⁾ Schythe: Skanderb. Amt, S. 189.

den af Andreas Tønnesen Warthoe, forhen Forvalter ved Stamhuset Rosenholm. Han blev 1818 Prøveprokurator i Aarhus og boede fra 1834 til sin Død 1859 i Haulshuset ved Horsens. Hans Hustru var Nicoline Marie Fønns, Datter af den forrige Ejer. 1834 og 42 ejedes E. (da 3 Td., 2 Skp. ufrit og 4 Skp. frit H.) af Jacob Hornemann Bindsbøll, Justitsraad, Amtsforvalter og kgl. Godsinspektør, R., f. ca. 1789, † i Skanderborg ^{15/11} 1852, g. m. Sophie Friis. 1863—64 ejedes Gaarden af Rasmus Schmidt (S. af P. R. S. til Skæring Munkgaard), † 1866, g. m. Johanne Kirstine Lund, † 1851 (D. af Kammerraad L. til Tjele Mølle). Efter Faderens Død overtoges Gaarden af Sønnen, Peder Schmidt, der var gift med Dorthea Margrethe Secher (D. af Jørgen Mørch S. til Svallinggaard). P. Schmidt solgte 1867 E. til Forvalter Carl Theodor Herchend fra Peterslund (S. af Peder H. til Herschensgave) for 33,700 Rd. Han købte samtidig 34 Td. L. af S. Dam og lagde dem under Edelsborg. Herschend blev senere Amtsrevisor ved Skanderborg Amtsraad og Sygehuskasserer og var gift med Henriette Amalie Erica Fløytrup. 1875—94 ejedes E. af Th. Herschend og derefter købtes den for 65,000 Kr. af Etatsraad Adolf Tobias Herbert Mourier-Petersen, K. af Db. (f. 1826, † 1912), tidligere Ejer af Holbækgaard i Rougsø Herred, hvis Enke, Augusta Erica Kathrine Jørgensen (f. 1832), ejede E. til sin Død 1913. Derefter ejedes Gaarden af C. E. Lorentzen og nu af Sermann.

Ladegaard ejedes i forrige Aarhundrede af Thomas Jensen, 1847—92 af Sønnen Peter J., og fra 1892 af dennes Søn Søren J. Skb. Ladeg. Matr. Nr. 1 a, 2 d ejedes af Peter Sørensen, derefter fra 1895 af Fru Bock, og fra 1905 af Carl Vilh. Aug. Holger Damm.

Mallinggaard, indtil for kort Tid siden Sognets

største Landejendom (godt 23 Td., H.), blev 1767 udskilt fra Skanderborg Ladegaard og solgt til P. Malling, forhen Borgmester i Viborg, Fader til Geheime-Statsminister Ove Malling, der 1777 gav den Navnet Mallinggaard (før kaldtes den Øster-Ladegaard). I Anledning af Navneskiftet fremkom en velmenende Ven af Huset med et (i poetisk Henseende umuligt) Digt i »Den Viborger Samler« 1778, hvori Malling berømmes for sin Hjælpsomhed og Gæstfrihed og hvori han lykønskes:

»Gid! Hr. Borg'mester maa
 Med Dyd-Borgmesterinde,
 Samt kiere Børn og Slægt
 Paa Mallinggaard befinde,
 Al Velstand, Fryd og Fred,
 Som Livet glæde kan,
 I Døden ønskes og
 Dem det forjætted' Land« osv.

Malling døde 1779, og hans Enke, Charlotte Hilleborg Storm, tilskødede da Johannes Meller Flechtner († 1793), en Gæstgiver fra København, Gaarden (den gang 9 Td. H.) for 6,450 Rd. Derefter ejedes M. af Sønnen, Knud Ludovic F., Student, † i Nov. 1807. Han havde 1803 solgt Mallinggaard til Søren Jespersen, hidtilværende Postmester og Gæstgiver i Skanderborg, der havde Gaarden i en lang Aarrække. Han havde været 3 Gange gift og havde mange Børn. De sidste Aar af sit Liv var han meget svagelig.

Da han døde 1829 solgte hans Enke, Sophie Magdalene Schmidt (en Datter af Provst Jens S. til Vær og Nebel), Gaarden til Procurator Jens Schougaard (g. m. Karen Ammitzbøll), som 1840 solgte den til exam. jur. Risom, der samme Aar afstod Gaarden til et Aktieselskab. (1859 havde Gaarden 16 Td. H. med 170 Td. L. Ager, 16 Td. L. Eng, 16 Td. L. Skov og 12 Td. L. Mose). Kammerraad Rasmussen solgte 1867 M.

og Vestermølle i Fruering Sogn til cand. phil. Siboni for 116,000 Rd. I 1869 ejedes Gaarden af Holsteneren Christoff Ludwig Walther, tidligere Forpagter paa Vilhelmsborg († 1884, g. m. Andrea Bille); han solgte den 1882 til Poul Langballe for 201,000 Kr.

Langballe (f. i Aarhus 1846) druknede $^{22}/_1$ 1901 i Skanderborg Sø under Forsøget paa at redde en Dreng, der var faldet gennem Isen. Til Minde om denne Begivenhed er der i Dyrehaven lige ud for Ulykkesstedet rejst en Sten med denne Indskrift:

TIL MINDE OM
POUL LANGBALLE
AF MALLINGGAARD.

—
DRENGEN FRA DØDEN
FRELSE HAN VILDE
SATTE SELV LIVET TIL.

—
DEN 22. JANUAR 1901.

—
TIDER SKAL SVINDE, SLÆGTER FORGAA,
MANDDOMSDAAD SKAL EVIG BESTAA.

Efter Langballes Død solgte hans Enke, Cecilie Thomsen (f. 1847, † 1908), Gaarden for 165,000 Kr. til Thomas Victor de Neergaard, der havde den til 1913, hvorefter den ejedes af Particulier Bech i Horsens og J. Munkedal, begge i Løbet af 1913. 1914 solgte Munkedal Gaarden til J. A. Sørensen fra Ørting, der atter 1916 afhændede den til N. Krarup, forhen Ejer af Ørnstrupgaard. Efter ham ejedes Gaarden en kort Tid af Anton Eriksen (nu paa Aggersbøl ved Vejle), hvorefter den 1918 solgtes til den nuværende Ejer, Anders Cappel. Under Verdenskrigen er en stor Del af Jorderne frasolgt.

Hovedbygningen, der er grundmuret i 1 Etage med Kvist, er opført omkring Midten af forrige Aarhundrede og senere noget ombygget, bl. a. vistnok af Walther, da hans Navn og Aarstallet 1869 staar malet paa Kvistvinduet. Walther har samme Aar opført de holstenske Ladebygninger ved Indkørslen til Gaardeu.

Paa et Kort fra 1804 over Mallinggaards Jorder findes i den nordlige Del Navnene Søens Have og Tyv-Krogen.

Medens Bayrerne i 1849 opholdt sig omkring Skanderborg, opbrød de alle Gemmer paa Mallinggaard, endog Folkenes Kister, og tog, hvad de havde Lyst til. I en lille Skov vest (maa være nord) for Gaarden omhuggede de 3 a 4000 unge Bøgetræer for at bygge sig Hytter af dem. Divisionskommandøren, en Prins af Altenburg, til hvem Ejeren henvendte sig med Klage, indfandt sig paa Gaarden med hele sin Stab og holdt en skarp Tale til Soldaterne; men dette synes kun at have gjort ondt værre¹⁾.

D. 2. Okt. 1896 holdtes Tropperevu ved Mallinggaard, hvor den dav. Kronprins og Prins Christian (vor nuv. Konge) var tilstede, førstnævnte som Hærinspektør.

Teglværket ved den gamle Skanderborg-Randers Landevej har vel allerede eksisteret 1683, eftersom en af Ladegaardens Marker da kaldtes »Teglhaugen«. Det findes i al Fald paa Videnskabernes Selskabs Kort fra 1789. I 1801 forekommer det i Folketællingslisterne som »Teglhuset«, 1834 som »Tegloven«. Teglværket blev 1870 bestyret af Herm. Heinr. Ploger, f. i Lippe-Detmold.

Rimmerhuse (Rimmerhuse), en lille Samling Huse, hvoraf et i 1860 kaldtes Rimmernoer.

Krog, et Hus, nævnt 1840, Nyholm, et Boelsted paa Gram Mark 1834 og 1840 og Granskovhuse, nævnt 1834, er nu forsvundne.

¹⁾ Danmarks Kamp for Slesvig i 1848 og 1849. Beskr. af F. K. I., 121.

Vestergaard ejedes 1848 af Mouritz Jensen, derefter af Jacob Baastrup Pedersen 1851—84 og fra 1884 af Sønnen, Sognefoged Peder Jacobsen Baastrup. 1870 kaldtes Gaarden Mouritzlinelyst(!)

Christiansdal, et Par Huse, omtales 1834, Christianslund og Peterslund, to Huse, 1840, Petersborg, et Boelsted 1834 og 70, Regerslund, en Gaard, samme Aar. (I 1840 tales der om en Gaard Gregerslund)

Holtskovgaard (paa Videnskabernes Selskabs Kort 1789 kaldet Holskov) ejedes 1801 af Ebbe Jensen, 1823 af Mikkel Hansen; Gaarden skulde sælges ved Auktion 1824 og var da lidt over 4 Td., 5 Skp. L. Ager og Eng. 1834 og 36 ejedes Gaarden af Rasmus Albertsen. I sidstnævnte eller det følgende Aar købte Hans Chr. Giesing den; men da han blev arresteret (han havde nok lavet falske Penge) stillede Holtskovgaard igen til Auktion i Marts 1837. I 1860 var Ejeren Peter Petersen. Gaarden dreves 1880 under Mallinggaard. Jorderne er nu frasolgte og Gaarden for faa Aar siden nedbrudt.

Dr. phil. O. Nielsen antager i sin Udgave af Valdemars Jordebog, at det under Sognets vestlige Del nævnte »holte« har været Holtskovgaard. Men det er ikke sandsynligt, at der allerede har ligget en Enstedgaard af det Navn her paa den Tid.

Fredensborg udflyttedes fra Skanderborg Ladegaard af Søren Jensen Dam; derefter ejedes Gaarden 1874—78 af Sønnen, Landstingsmand Andersen Dam, der solgte den for 94,000 Kr. De følgende Ejere var Eskildsen 1878—79 og Viggo Emmanuel Høeberg (g. m. Grethe Marie Løvschall), som 1883 solgte Gaarden til Forvalter Peter Sørensen fra Stensgaard Nuværende Ejer er Konner. Haven omgives af dybe Kløfter, hvorigennem løber en Bæk, der munder ud ved Skvæt Mølle.

Skvæt Mølle har oprindelig været »Skvat Mølle«, saaledes kaldet paa Grund af den ringe Mængde Vand, der drev den. Det synes ogsaa at have været en almindelig Benævnelse paa den Slags smaa Vandmøller. Saaledes omtales 1514 baade en »sqwattemølle«, en Vejrmølle og en Vandmølle ved Svens-torp i Herrestads Herred i Skaane¹⁾. Ogsaa i

¹⁾ Hist. tidskr. för Skåneland, III, 227

Grene Sogn har der været »en liden Vand og Schvat Mølle¹⁾).

Skvæt Mølle var forudm Krongods og blev ifølge »Danske Atlas« anvendt til at male »Mang« (Korngrutning) paa til Kongens Jagthunde, men malede senere Korn for Skanderborg By. Ligesom Fuldbro og andre Møller kom den under Rytterdistriktet. 1575 nævnes Trogels Møller i Skvæt Mølle²⁾, 1625 Christen Møller og ca. 1660 Rasmus Christensen (formodentlig forriges Søn). Senere træffer vi paa Johan Hombroch. Han synes at have været et uroligt Hoved, og hans Navn forekommer ofte i Tingbogen. 1689 havde han en Toldstrid med Amtsskriver Just Hansen i Skanderborg. Aaret efter forsvandt han; man mente, han var bortrømt. Han var samme Aar stævnet for ulovlig Skovhugst i Holtskov, ligesom han resterede med forskellige Afgifter af Møllen. Senere kom han dog igen og omtales 1701, da han atter blev stævnet for at have hugget nogle Træer, hvoraf han bl. a. havde bygget et »Knubskib«. Endnu 1703 var han her, men 1704 nævnes Erich Nielsen i Skvæt Mølle. Han levede endnu 1718. I 1732 forekommer Niels Nielsen, der blev Selvejer 1768. Købesummen var 1252 Rd. (Mølleskyld 2 Td., 1 Skp.). En M. Bruun i Skvæt Mølle har jeg dog ogsaa set omtalt i 1768. Derefter ejedes Møllen 1777 af Hans Møller og 1787 og 94 af Peter (Pejter) Jensen Møller (g. m. Deliane Rasmusd.), der endnu havde den 1801. Han døde i Foerlev Stampemølle 1812, 65 Aar gl. I 1793 blev Møllen ombygget (den nuværende Hovedbygning er fra den Tid). Da den Aaret efter ønskedes solgt, opgaves dens

¹⁾ Møller: Slaugs Herred, S 63.

²⁾ Skanderb. Lensregnsk.

Tilliggende til 3 Td., 4 Skp. Ager og Eng, 2 Td. Mølle-skyld samt Skov. I Møllen var 3 Kværne, hvortil havdes overflødig Maling fra Skanderborg By og Omegn.

1808 solgte Niels Schoning Møllen til Sønnen, Tho-mas S., Købmand i Horsens.

Han overdrog den 1844 atter til sin Søn, Niels S. (g. m. Severine Christiane Leth). Da denne døde 1895, gik Møllen over til hans Ar-vinger med Sønnen, Carl Johan S., som Bestyrer. Møllerivirksomheden er nu nedlagt.

Inde paa Møllens Gaards-plads staar en Stenfigur, fore-stillende en Løve i oprejst Stilling, holdende et Skjold, hvorpaa foruden Bogsta-verne IOSR ses et utydeligt

OCI
Vaaben. Paa Fodstykket staar Aarstallet 1790. Det er mest sandsynligt, at Fi-guren stammer fra Skander-borg Slot, som blev ned-

brudt ca. 1770; Aarstallet er da formodentlig senere indhugget.

Tæt øst for Skvæt Mølle udspringer en hellig Kilde (med stærkt jærnholdigt Vand), der endnu i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede besøgte St. Valborg og St. Hans Aftener af syge og Krøblinger. Borgerne i Skanderborg sendte i fordums Dage under-

tiden i Sygdomstilfælde Bud over til Kilden efter en Dunk Vand, som de drak af paa bestemte Aftener. Ved Kilden var der en Pengeblok. Gaverne tilfaldt Møllersvenden, der holdt Kilden i Stand. Nu er Kilden baade gemt og glemt. Gaardens Folk har vist mig den oppe ved Kanten af den tidligere Mølledam. Den er omgivet af Resterne af en frønnet Egetræsramme. Lidt ovenfor Kilden ligger en ituslaaet rund Stenkant, der i sin Tid har dannet Ramme om den.

Fra den fordums Mølledam styrter en smuk lille Fos ned mod Vejen syd for Gaarden.

En Spiral-Fingerring af Guld blev 1873 fundet paa en Mark ved Skvæt Mølle.

Saraberg hed oprindelig Strygerhuset. Det er omtalt 1698, da det laa under Ladegaarden. 1718 og 32 var det beboet af Johan Christophersen, 1761 af Sønnen, Christopher Johansen. Ved Ryttergods-Auktionen 1767 købtes Stedet af Byskriver Niels Jensen Wissing i Skanderborg. Hans Enke, Sara Katrine f Bang, ejede det 1787 og 1801, og efter hende har det formodentlig faaet Navnet Saraberg Wissings Enke havde 1787 i Huset sin Moder Margarete Bøgh sal. Bangs; 1801 boede her tillige en Skriver, Thøger Thorning. I 1834 synes de »honette« Folk at være forsvundne; da boede her en Væver.

Klemmelle, et Hus, 1834 kaldet »Klemmet«.

Slukefter, et lille Hus (længe ubeboet og faldefærdigt, nu for faa Aar siden nedrevet) ved den nordre Bred af Skanderborg Sø, hvor der i gamle Dage holdtes Smugkro. (Se Aarh. Stifts Aarb. 1908, S. 51 og 56). Huset var 1860 beboet af Hans Christian Elberg. Ved Søbredden fra Slukefter og hen mod Skanderup Kirke er der efterhaanden bygget adskillige Villaer (Sølystkvarteret).

Skanderup Skole, en af Frederik IVs Rytterskoler, ligger nu midt i Skanderborg By og bruges til Privatbolig. (Se Billedet i Aarh. Stifts Aarb. 1908, S. 42). Til denne Skole hørte oprindelig et meget stort Distrikt, nemlig: Vrold, Foerlev, Ladegaardene, Holtskovgaard, Skvætmølle, Vestermølle, Fruering og Skaarup. Skolen købtes i Januar 1816 af Skanderborg By til Kommuneskole.

Skanderup Mølle tilhørte Rytterdistriktet og solgtes ved Auktionen 1767 til dens daværende Fæster Peder Hofgaard. Møllen, hvor der dreves Oliefabrikation, blev nedlagt i 182 'erne. Den laa ved Søen paa et Sted, der endnu kaldes »Møllevadet«, omtrent ud for Skanderborg Realskole.

I Skanderup Sogns østlige Del har der forhen ligget to, nu forsvundne Landsbyer, Skanderup og Nyby.

Skanderup

nævnes første Gang 1176 i et Gavebrev fra Valdemar den Store til Esrom Kloster og kaldes da »Sklandethorp«, men i Valdemars Jordebog 1231 »Scandthorp«. Slottet, der blev bygget (senest en Gang i det 12. Aarhundrede) i Byens Nærhed, fik da Navnet »Skanthorpborg«, ♂: Borgen ved Skanderup¹).

Da der efterhaanden opstod en Bebyggelse nærmere Slottet, har man lidt efter lidt flyttet Skanderup By derhen. Hvornaar den helt er forsvunden fra sin oprindelige Plads, kan ikke oplyses, men det har vel været omkring Aar 1600 eller før. 1547 gav Christian III. Slotsskriveren Peter Bertelsen Livsbrev paa Skanderborg (♂: Skanderup) Sognekirke og Præstegaard. Men da denne Mand siden gav sig til verdslig Virksomhed og ikke vilde blive Præst, forlenede Kongen ham 1554 med en Kronens Gaard i Fregerslev²). 1561 stod endnu Præstegaarden ved Skanderup Kirke; men da den laa »Ladegaarden til stor Trængsel«, det vil altsaa sige i Vejen for Skanderborg Ladegaards Jorder, blev den nedbrudt, og Præsten, Hr. Jens, fik anvist Bolig paa Slottet³). Aaret efter fik Hr. Jens i

¹) Pontoppidan: Danske Atlas V., 184—85.

²) Anf. St., IV., 191.

³) Karl Hansen: Skanderb., S. 19.

Skanderup (som altsaa nu betyder Skanderborg) Gavebrev paa en Gaard i Blegind til Præstegaard (o: Anneksgaard)¹⁾. En Gaard og en Halvgaard i Skanderup ejedes i det 16. Aarhundrede af Jørgen Sehested, der 1574 ønskede at mageskifte dem til Kronen for 2 Gaarde i Tørrild Herred²⁾, og Aaret efter mageskiftede Kronen noget Gods i Horns Herred i Vendsyssel for noget Gods i Skanderup, tilhørende Erik Lunge²⁾.

I Resens Atlas (ca. 1660), hvor Skanderborg og nærmeste Omegn er afbildet, ses ingen Bebyggelse mellem Skanderborg By og Skanderup Kirke. I 1645 fik Dorthe Peder Segmands i Skanderup (hvormed sikkert menes Skanderborg, da begge disse Navne brugtes i Flæng endnu efter Midten af det 17. Aarhundrede) Bevilling paa et Stykke Eng, kaldet Skanderup Gade, et Navn, der endnu bruges om en Lavning syd for Kirken. (Engen er nu for Størstedelen beplantet med Smaahaver, og en Villavej langs dens Sydside har faaet Navnet Skanderupgade). Naar Byens Gade allerede 1645 mindedes som Navnet paa en Eng, maa Bebyggelsen allerede forlængst være forsvunden. Samme Aar fik Wulf Iversen Ravn, Ridefoged paa Skanderborg Slot, Bevilling paa en øde Plads ved Skanderup, og endnu 1660 nævnes Jens Grøn »i Skanderup«.

Paa Bakkehældet ved Kirken har man fundet Brolægning og Murlevninger flere Steder under Jordens Overflade. Ligeledes er der ved Gravning sammesteds fundet adskillige Skeletter; muligvis er det de faldne fra Slaget paa Manbjærg, man her har begravet.

¹⁾ Kronens Skøder, I.

²⁾ K. B.

Nyby,

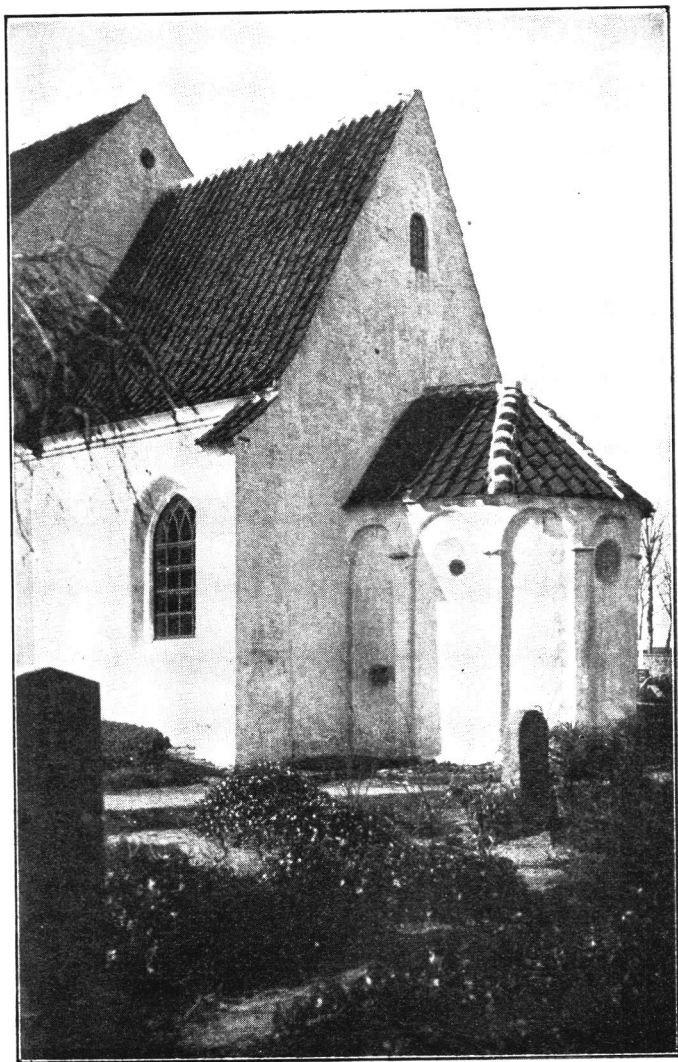
en nedlagt By, der vistnok har ligget mellem Gram og Skanderborg Ladegaarde. Sognepræsteembedet ved Skanderborg Slot ejede Kronens Part af denne Bys Kongetiende, men fik, da Nyby blev nedbrudt og dens Jord lagt til Skanderborg Ladegaard, ved aabent Brev af $17/6$ 1573 den samme Tiende af Gram¹⁾.

Skanderup Kirke,

højt og smukt beliggende nær ved Søen, ligger paa Skanderborg Købstadgrund, ligesom Skanderborg Slotskirke ligger i Skanderup Sogn, et Forhold, der vistnok er enestaaende her i Landet.

Kirken bestaar af Skib og Kor med Apsis, Taarn og Vaabehus. Skibets østlige Del, Koret og Apsis er fra den romanske Tid af Fraadsten fra Omegnen, men senere meget ombyggede med Mursten. Apsis, der er mere end halvrund og er opført paa Sokkel med Skraakant, er prydet med Pilastre, der foroven er forbundne med Rundbuer, og 3 smaa runde Lysaabninger. Senere blev Skibet forlænget mod Vest af Munkesten. Taarnet, der opførtes senere, ogsaa af Munkesten, har en mærkelig høj, rundbuet Blænding mod Vest med et højt Vindue i. Hele Kirken er hvidkalket. Spiret er opsat 1741 af Etatsraad Folsach, (Kirkens tidligere Spir ses paa foranstaaende Tegning af Skanderborg Ladegaard). En senere Tilbygning er ogsaa Vaabehuset (med Bræddeloft), der udgjorde en Fløj af Kirken, indtil Skanderborg By fik Slotskirken til sit eget Brug. Nu er det Materialhus. Skibet er forsynet med Krydshvælvinger, Koret med blaamalet

¹⁾ Karl Hansen, S. 20.

Skanderup Kirkes Kor og Apsis.

Det indre af Skanderup Kirke.

Tøndehvælving. (Apsis har Halvkuppelhvælving). Frederik II. lod Kirken istandsætte. Det har vel været i 1586, da Kirkens Tag var brøstfældigt, hvorfor Kongen gav Henning Reventlow, Embedsmand paa Silkeborg, Befaling til af Teglladen at levere Kirkevængerne 1000 Tagsten til Istandsættelsen og at paase, at de anvendtes udelukkende dertil¹⁾. Ogsaa 1646 omtales Kirken i en Synsforretning som meget brøstfældig. Aar 1849 blev den atter istandsat, da den var bleven meget ilde tilredt under Fjendens Ophold (se nedenfor).

Altertavlen er fra 1650²⁾ og i Barokstil. Herpaa staar:

ANNO 1650. HAFVER ERLIG WELACHT MAND
/ PEDER PEDERSØN BORVM. FØRIGE SKRIFVER
PAA / AAKIER. OC HANS KIERE HVSTRV MAREN
NIELS / DATTER BAGE. LADET DENNE ALTAR-
TAVLE / GIØRE. PAA DERIS EGEN BEKOSTNING.
OC DEN / INDFORÆRET. HERI SKANDERVP
KIERCKE. / GVD TIL ÆRE. OC KIRCKEN TIL
BEPRYDELSE. / OC ANDRE TIL ET GOT EX-
EMPEL.

Ved Siderne findes 2 Vaabenskjolde, af hvilke det til venstre (for Beskueren) indeholder Bogstaverne P. P. S. B (∩: Peder Pedersen Borum) og derunder dette Bomærke: $\frac{||}{||}$, medens det til højre har Bogstaverne M N D B (∩: Maren Nielsdatter Bagge) og derunder et paa to korslagte Knogler hvilende Dødningehoved, af hvilket der fremskyder 3 Blomster.

Nu findes der paa Altertavlen et nyere Maleri (Jesus og Maria Magdalene, Kopi). Det gamle Billede, der forestiller Nadveren, er anbragt bag paa Altertavlen.

¹⁾ K. B.

²⁾ I 1595 brændte en ældre Altertavle, hvorfor Lensmanden fik Ordre til at lade en ny lave og føre Bekostningen til Udgift i sit Regnskab. (K. B.)

Den rigt udskaarne Prædikestol (ogsaa i Barokstil) bærer foruden et Skriftsted denne Indskrift:

ANNO CHRISTI. 1653		CLEMEND CLEMENDSEN OC
ER DENNE PREDICK		HANS: K: HUSTRO. ANNA IØR-
(Bomærke) STOEL GIORT	(Lilje)	GENS DATTER - FORÆRET KIERC-
C C	AID	KEN DENNE PRÆDICKSTOEL.

Clemen Clemensen (Fischer) og Hustru omtales senere. Figuren over Bogstaverne A I D synes nærmest at være en mislykket heraldisk Lilje.

Døbefonten, af Granit, er skænket af Krigsraad Gyberg, der ifølge »Danske Atl.« ogsaa forærede Fløjels-Altærtøj til Kirken. Hans Rundhaandethed strakte sig ogsaa til en Malmlysekrone, der hænger i Skibet med denne Indskrift:

CHRISTIAN : KNUDSEN : GYBERG : CHATRINE :
ELISABET : MELBOUR : ANNO - 1732 :

Desuden findes to nye Lysekroner. Paa den ene staar:

*Skænket . til . Skanderup . Kirke . af . Proprietær . C.
Winther . Forlevgaard . 1906.*

Paa den anden: *Skænket 1915 . Til Guds Ære .*

Et Pulpitur blev i sin Tid opsat af Etatsraad Folsach.

I Kirken findes 3 store Epitafier: Borums, Gybergs og Fischers. Det første er forsynet med et Maleri, forestillende Jesus, der stiller Stormen paa Søen. Herunder staar:

*Dem, som elske Jehovas Navn, som iagttage / Sabbaten
og holde fast ved min Pagt, deres / Offer skal være mig til
Behag paa mit Alter. Esaias 56. 6. 7:*

Indskriften er af nyere Oprindelse, hvad man ogsaa ser deraf, at den ikke passer til Billedet. Oprindeligt har der vistnok blandt andet staaet en personallhistorisk Indskrift. Nedenunder findes tre Vaabenskjolde.

Det længst til venstre indeslutter Bogstaverne K I D og et Anker; i de andre staar P P S B og M N D B G samt Borums og Maren Bagges Bomærker som paa Altertavlen. K I D (der f. Eks. kan betyde Karen Jens Datter) er da formodentlig Borums anden Kone.

Paa Gybergs Epitafium, der er uden Maleri, læses denne for hin Tid karakteristiske Indskrift:

*Vel ziiret og udstafferet, / Synes denne Del af Guds Huu-
ses Prydelse / men langt Klarere og herligere skinner
de her under hvilendes / æreminde af deres Støv, for de
efter Levende, som Kiendte dem i Livet / Velædle og
Velbyrdige nu Salige / CHRISTIAN KNUDSEN GY-
BERG, / Fordum Hs Kongl- Maist- Krigs Raad og vel-
betroede Regiment Skriver / over det Skanderborgiske
Rytter Destrict, / Med sin i Livet, / Høy elskelige, Vel-
ædle og Velbyrdige nu Salige Frue / CATRINE ELI-
SABETH MELBAUR / Hvilke begge vare en Slægt,
som Herren hafde velsignet / Thi hvad Herren Lover
dem som frygte Ham Psal : CXII v ; 13 saae disse af-
siælede i Livet / Et meget Kiærligt ægteskab i 49 Aar,
Velsignet med 8 Børn, 3 Søner og 5 Døttre / Af hvilke
de saae en herlig Skare udspire nemlig af 4 Døtre 51
Børnebørn / og 9 Børne Børns Børn Til saamen af denne
Stamme udrunden 68 Siæle / Den Lyksalighed saae de
begge i høy alder og graa haar som er de Gamles
pyrdels Prov 16 v. / Thi hand oplevede 75 Aar 3 Maa-
neder 5 dage. Hun opnaaede 74 aar og nogle dage,
/ Nu bær de Begge ærens Crone i Himelen Som blev
dem begge Skienket af Gud. / Først Hende som forlod
dette Iordiske den 3 Decembr 1738. / Siden Hannem
som mæt af dage hensov den 1. Febr: 1740 i Skander-
borg / Efter at Hand foruden andie Kongens Tienester
hafde forvallet troelig og vel / Regim: Skr- Tieneste i*

43 aar. | gak nu Læsere og betragt at Døden gjør dog
 ende paa alle Ting | Lev derfor saa mens du lever at
 du Kan dø / salig naar du dø og slut med dette Grav-
 skrift heneden til

Gravskrift.

*Hviler vel I Gamle been
 Af denne æret Stamme,
 Til Dommens dag I Klar og reen
 Skal udi ære Bramme,
 Gud lad os alle Leve saa
 Som Lever nu tilbage,
 At vi med ærens Crone paa
 Maa glad mod eder tage¹).*

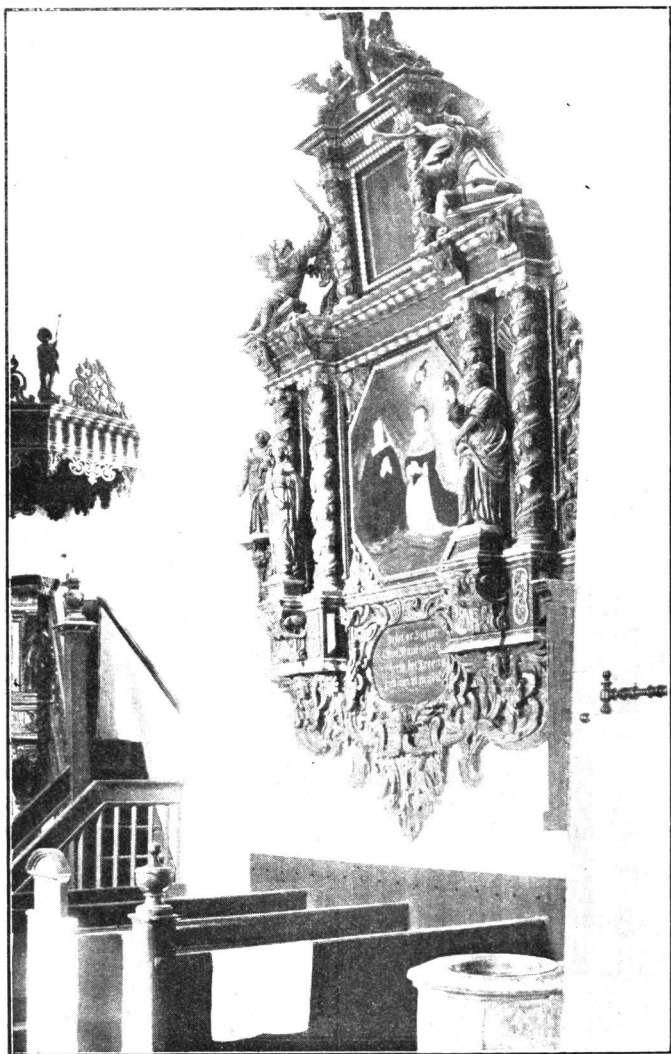
Paa det tredie Epitafium findes der nu foruden Maleriet af Manden og hans Hustru og i Baggrunden en Kvinde i hvid Dragt, der modtages i Himlen af Christus, medens en Engel sætter en Krone paa hendes Hoved, kun dette Skriftsprog:

*Ordet er Dig nær / i Din Mund og i Dit / Hjerte det
 Troens / Ord som vi prædike. / Rom : 10. 8 :*

Det er som før nævnt Epitafiet over Clemen Clemensen (Fischer), kgl. Amtsskriver paa Skanderborg, og Hustru, Anne Jørgensdatter, der begge levede 1664. Den hvidklædte Kvinde maa være Clemen Clemensens første Kone. Utvivlsomt har der staaet nogle personalhistoriske Oplysninger paa Tavlen, men da Indskriften efterhaanden er afbleget og bleven ulæselig, har man sat de nuværende Linjer i Stedet.

---

¹) I en gammel Dagbog fra Skanderborg fortælles, at »1741 Blef sl. Krigs Raad Gybergs Taffle [opsat] her vdi Schandrup Kierke. Contrafejeren var Mon. Traane fra Randers og Bilt-hogeren i Kiøbenhafn og fra Aarhus og kostet ialt 400 Rd.r« (Det Leegaardske Manusk. i Statsbibl.)

Cl. Clemensen Fischers Epitafium.

Paa »Danske Atlas«s Tid (1768) fandtes der desuden af Epitafier i Kirken et over Carsten von Sinden, kgl. Ridefoged til Skanderborg, † 1653, og et over Oberstløjtnant Marcus von Vopersnov, død af et ulykkeligt Skud 1657.

Disse paa ovennævnte Epitafier nævnte Personer og flere andre Honoratiores havde tidligere deres Begravelser i Kirken, men efter Ødelæggelserne i 1849 blev de udflyttede paa Kirkegaarden og Begravelserne opfyldte. Af Tingbogen ses det, at Mag. Mads Thrane i Ormslev 1707 udsaa sig en Begravelse i den vestre Ende af Kirken under Pulpituret. Dette gav Anledning til Proces. I Gravstedet skulde Mette Veresom og hendes Mand have haft deres Begravelse. I Graven var Liget af Hans Nielsen, sl. Mette Jensdatters første Mand, som døde 1654.

I Kirken findes et godt Orgel og under Hvælvingerne hænger et tomastet Skib.

Af Gravstene findes følgende:

I Taarnrummet, der er Forhal, en stor Sten, indsat i Væggen. Herpaa findes Billeder af en Mand med Pibekrave og to Hustruer. Foran den ene af disse staar der et Pigebarn og foran den anden er der anbragt et Barn i Svøb. Indskriften er desværre ganske bortslidt.

Paa Gulvet sammesteds ligger flere afhuggede Gravstene, hvis Indskrifter som oftest er for afbrudte til at give nogen Mening. Dog synes nogle Brudstykker at kunne kombineres til følgende Indskrift:

HER UNDER HVILER / ... NU SL : MAND LAU-
RITZ / MADSEN BORGER OG / .....BORG, BARN-
FØD UDI / AARHUUS A^o 1653 / ... NOV OC DØDE
.... 7 / ..... HANS ALDERS 62 AAR .... TILLIGE

MED SIN / ..... MATRONE A[LHE?]D IO[HA]NS-
 DAATER, BARN / [FØD?] .....D [9?] FEB. OG DØDE
 A^o / ..... / D .... UDI HENDIS / ..... TILSAM-
 MEN ET KIERLIGT ÆGTESKAB / .... AF GUD
 VELSIGNET / MED FEM BØRN FIIRE / .....
 TRO CHRISTNE EN / GLÆDELIG OG LÆRE / [FULD
 OPSTANDELSE osv.] ..... DAG.

I Vaabenhusgulvet ligger ligeledes nogle sønder-
 slagne Sten, hvorpaa kan læses:

HER UNDER HVILER / .... POVEL NIELSØN
 / ..... SKANDERBORG 1729 / ..... TVENDE DYD
 OG G / [UDELSKENDE MATRONER?] ..... JO-
 HANNESDATTE / [R] ..... OG ANNE MARGRE /
 [TE] ..... SIT ALDERS — AAR.

Den afdøde er Poul Nielsen Leegaard, Borger i Skanderborg
 † ^{29/5} 1729 i sit 29. Aar. Hans 1ste Kone døde ^{17/10} 1721, hvor-
 efter han blev gift ^{10/6} 1722 med Anne Margrete Christensdatter,
 Datter af Christen Rasmussen i Skanderborg Ladegaard.

Paa en anden Sten staar:

HER HVILER / VELÆDLE NU SALIGE GOT-
 FRED BECKER.....

Om Gotfred Becker se under Herredsfogder i Hjlemslev
 Herred. Hans Dødsaar kendes ikke, hvorfor det er beklageligt,
 at Resten af Indskriften er bortslidt.

Udvendigt i Korets nordre Væg er indsat en Minde-
 tavle af Sten, hvorpaa staar:

*Her hviler Iordens Deel af den Salige | Hr IOHAN
 ERNST ERICH SCHMIDT | General Krigs Com̄issaire
 og General Auditeur | i Dannemarck og Holstein fød
 1715 | foreenet første gang i Ægteskab 1749 med | Iom-*

frue MARIA DOROTHEA SCHMIDT | som af Gud blev kaldet fra ham 1742 | men fødte ham tvende Døttre | CATHARINA FRIDERICA og | SOPHIA HEDEVIG SCHMIDT | foreenet anden Gang i Ægteskab 1755 med | Frøicken CHARLOTTE AMALIA FOLSACH | som blev fød 1724 og fødte ham trende Døttre | ELISABETH HELENA EUPHRASINA SCHMIDT | HANSINE ADAMINE DOROTHEA | Død 1760 | og HANSINE ADAMINE MORIA SCHMIDT | selv forlod hand Verden 1774 den 8 May | og hans efterladte Frue | forlod Verden 1781 den 13 May | hvis iordiske Deel her og giemmes | Stille og Gudfrygtig gjorde | Deres Liv behageligt | og Indsigtsfulde vare de Enhver udi sit Kald.

(Samme Schmidt fik 1767 Skøde paa Skanderup Sogns Kongetiende).

Da Karl Hansens Bog om Skanderborg udkom (1833) fandtes der endnu i Kirkens Kor en Ligsten over Magister Jørgen Obel med følgende Indskrift:

Sub hoc marmore quiescit vir clariss: et doctiss. Dn. Georgius Petræus Obelius, concionator aulicus Scanderburg. fideliss: ac annos 20 præpositus præfecturæ hujus Hjelmbsløff vigilantiss; qui antea ecclesiarum Linoe et Dallerup pastor ac territorii Giærn annos 6 præpositus digniss: unde a sereniss: 2. Mai: vocatus . . . die 19 Juni 1638 ætatis suæ 53. . . . æquissimo animo. . . . cum uxore . . . . Anna Erici filia. . . .

(c): Under dette Marmor hviler den berømmelige og vellærde Hr. Jørgen Pedersen Obel, højtbetroet Slotsprædikant i Skanderborg og i 20 Aar en saare nidkær Provst i Hjelmslev Herred, som fordum havde været Præst for Linaa og Dallerup Menigheder og i 6 Aar en højærværdig Provst i Gern Herred, hvorfra han

blev kaldet af den højædle..... [døde] d. 19. Juni 1638 i sin Alders 53. Aar..... med det roligste Sind..... tilligemed sin Hustru..... Anna Eriksdatter..).

I Taarnet hænger 2 Klokker. Den mindste, der er fra det 15. Aarhundrede, har denne Sentens med Munkebogstaver:

* * * *alpha et o deus et homo o rex glorie veni cum pace*
(α: Alfa og Omega, Gud og Menneske, o Ærens Konge kom med Fred).

Denne Klokke er den eneste i Herredet fra den katolske Tid.

Paa den store staar denne Indskrift:

TIL · HERRENS · HELLIG · DOM · OG · TIL ·
HANS · NAUENS · ÆRE · MED · MINDE · EFTER
· MIG · SKAL · DENNE · KLOKE · VÆRE · IEG
· DEND · VED · FOERLEF · BYE · PAANY · OM ·
STØBE · LOD · DA · DEND · TIL · FORN · IGUDS
· HUUS · ÜNYTTIG · STOD · GUD · GIVE · NU ·
EENHVER · SOM · HENDIS · LYD · KAND · HØRE
· MAA · DERVED · MUNTRIS · OP · SIN · BØN
· TIL · GUD · AT · GIØRE · OC · VILLIG ·
TENKE · PAA · GUDS · TEMPELS · KLANG ·
SOM · MINDER · DENNEM · OM · ANDLEGTIG ·
KIRKE · GANG · CHRISTIAN · KNUDSE · GY-
BERG · ANNO · 1735 · N.

Det sidste Bogstav er et lidf usikkert Tegn, der mest ligner et stort, skrevet N.

Paa Kirkegaarden ligger et Par ældre Gravstene. Paa den ene af dem staar:

*Støvet giemmes / under denne Steen / af et Kierligt / i
Modgang med hinanden prøvet / Ægtepar / Den vel*

[agtede?] Mand | Sal. IUST RASMUSEN | [[født] i Emborg Kloster Aar 1730 | død [p]aa Justenborg Aar 1800 | og [hans] trafaste Hustrøe | Sal: ELSE PEDERS DATTER | fød i ..... Aar 1737 | død paa [Juste]n-borg Aar 1801 | I 46 Aars Ægteskab | bragte de Værden 13 [Børn] | hvoraf de ... [mo]dtage dem i [Ævig-heden?] / .... [Resten utydelig].

Den anden Gravsten er af en ældre Type (17. Aarhundrede?) men nu saa ødelagt, at man kun kan se, at den er lagt over en »ærlig achtbar oc velforneme« Mand. Noget Navn kan ikke findes.

Under Fjendens Ophold i og omkring Skanderborg i 1849 forøvede de ilde berygtede Kurhessere et skammeligt Hærværk i Skanderup Kirke. Alle Døre og Størstedelen af de lukkede Stole blev ituslaaede og brændte. Gravstederne inde i Kirken brød de op¹⁾, slog Kisterne itu og stillede Ligene op langs Kirkemuren eller slængte dem om paa Kirkegaarden, hvor alle Stakitter og Monumenter, selv svære Ligstene, blev slaaede itu og ødelagte. Alle disse Raaheder skete naturligtvis mod den fjendtlige Overgenerals Vidende og Vilje²⁾. Formodentlig er det ved denne Lejlighed, at de i »Danske Atlas« og af Karl Hansen nævnte Epitafier er bortkomne. Kirken blev efter Istandsættelsen indviet af Biskop Brammer ¹⁰/₃ 1850.

¹⁾ En Anekdote fra denne Episode læses i Aarhus Stifts Aarb. 1917, S. 73.

²⁾ Danmarks Kamp for Slesv. i Aarene 1848 og 1849 af F. K., I, 121.

Siden Reformationens Indførelse er der én Gang bleven holdt katolsk Gudstjeneste i Skanderup Kirke, nemlig af Tyskerne i 1864.

Til Kirken har Clemen Clemensen Fischer og Hustru d. $12/3$ 1664 henlagt den aarlige Afgift af en Selvejergaard i »Foelslev« (o: Foerlev), nemlig en Td. Byg saavel som den til samme Gaard liggende Skov, som dengang blev takseret til 76 Svins Olden, imod at Kirken vedligeholder deres Begravelse. For ovennævnte 1 Td. Byg blev Kirke-Ejeren aarlig betalt 7 Mark af Kongens Kasse ved Regimentsskriveren i Skanderborg¹⁾.

Om Skanderup Kirke fortæller et gammelt Sagn, at den engang skal komme til at ligge midt i Skanderborg By. Allerede nu har Byen strakt sine Fangarme op omkring Kirken.

Lærere ved Skanderup Skole.

- (1738)—42. Søren Farre, f. 1704, † $1/4$ 1742. (Søn: Niels, f. $21/5$ 1741).
- 1748—65. Jens Sørensen Stilling, g. m. Margrethe Palle-
sen, f. ca. 1736, † i Skb. $14/4$ 1808.
- 1765—67. Rasmus Schade, f. i Skb. 1737 (S. af Frands S.), senere
Slotsdegn, † $16/8$ 1792; g. i Alling $12/8$ 68 m. Marie Magdalene
Glahn, f. sst. $7/8$ 48 (D. af Sognepr. Ad. Vilhardt G.), † i Dem-
strup $10/4$ 1813.
- 1767—(87). Jacob Stilling, f. ca. 1739, † 1794, g. m. Johanne
Christoffersd., f. ca. 1740, † 1808.
1796. Rasmussen.
- 179..—1801. Niels Ravn, f. ca. 1772, g. m. Anne Cathrine Bech,
f. ca. 1779.
- 1801—08. Ole Bech, som var den sidste Skoleholder, medens
Skolen hørte til Skanderup Sogn.

¹⁾ Hofmans Foundationer, II., 297.

Lærere ved Vrold Skole.

- (1787)–1810. Søren Nielsen Bonde, døbt i Skanderup S. $\frac{6}{1}$ 1757 (S. af Niels Nielsen B. i Vrold), † $\frac{2}{4}$ 1810, g. 1795 m. Anne Jensd., f. ca. 1771.
1834. Johan Hendrik Fr. Wittus, f. ca. 1787, g. m. Margrethe Rasmusd., f. ca. 1791.
1840. Rasmus Schriver, f. 1806, g. m. Ellen Marie Sørensd., f. 1805.
- 18..–50. Dalsgaard.
1860. Jochum Rasmussen Kolling, g. m. Karen Jensen Kaae.
- (1862)–95. Ole Dixen, f. i Starup Sogn 1834, g. m. Kirstine Sørensen, f. i Folstie, Smidstrup Sogn $\frac{80}{10}$ 1839 (D. af Søren Jensen Axel og Mette Olesdatter). (Børn: Anna Johanna, Søren Axel og Lave Frederik).
- 1895–1906. Jens Marius Andersen, f. i Grølsted 1871, dim. fra Silkeborg 1891, Lærer i Gram til 95, † $\frac{9}{4}$ 1906. G. m. Marie Bech, f. ca. 1874. (Børn: Helga, Sigrid, Johanne, Dorthea, Peter Beck og Ejler Beck).
- 1906—. Kjeld Jensen.

Lærere ved Foerlev Skole.

- (1784–1801). Ulrich Adolph Zoega, f. 1728 (Slægten stammer fra Italien). 1787 siges det, at han »læser for nogle af Byens Børn«. G. $\frac{10}{12}$ 1779 m. Lisbeth Sophia Bergsted, f. ca. 1739. (Børn: Lorentz Christian og Ernst).

Ved Skolens Oprettelse blev der tillagt Skolelæreren til Hjælp til Lønne 6 Rd. 3 Sk. af Provst Høeghs Legat samt 2 Rd. af Lysepengene, og Gaardmændene blev enige om at give ham hver 2 Sk. aarlig samt at bygge et Hus for ham m. v. efter en 1779 indgaaet Kontrakt. De havde ogsaa begyndt paa bemeldte Hus, men havde siden ikke villet betjene sig af den af Provsten antagne Ulrich Zoega men nægtet ham det lovede Brændsel og Furage samt selv antaget en anden ubekendt Person til at læse for deres Børn og ladet det paabegyndte Hus staa uden Tag og Vægge, »i hvilken deres Gjenstridighed de uagtet Dine (∴ Amtmandens) Advarseler og Foranstaltninger vedblive og med Foragt sidde Dine Befalinger overhørigt uden at kunne overbeviise bemelte Skoleholder noget uanstændigt i Lærdom eller Levnet«, hedder det i en kgl. Skrivelse. Det var da »hermed

Vores allernaadigste Villie og Befaling at Foerlev Mænd for saadant deres Forhold skal betale en Mulct af 20 rd. til den almindelige Skole Casse som ved Militair Execution maae inddrives og de derhos tilholdes i et og alt at opfylde den indgaaede Contract, samt ikke at maa antage Skoleholder, uden Provstens og Sognepræstens Foreviidende efter foregaaende Examination«.

- 18.. N. N. Han har vel været g. m. den Ellen Eriksdatter (f. 1803), der boede som Skolelærerenke i Foerlev 1834. (1834—40). Christen Christensen, f. 1799, g. m. Dorthea Øllegaard Frederiksdatter, f. 1798. (1856)—57. Carl Ingvard Winther (se under Foerlevgaard i Foerlev By). (1860—89). Christopher Jørgensen, f. i Søvind S. ²⁵/₂ 1824 (S. af Bødker Jørgen Friderichsen og Karen Christophersd. af Toftum). g. m. Marie Christensen, f. i Ringe ¹¹/₁ 1823. (D. af Skolelærer C. og Mariane Pedersd.). (Børn: Mariane Caroline og Rasmus Georg). 1891—. Severin Ludvig Sørensen.

Lærere ved Skanderborg Ladegaardes Skole.

1834. Rasmus Eriksen Lind, f. 1809.
 1840. Severin Weirsøe, f. 1814.
 1860. Jens Peter Havrum (var 1860 ug.).
 1870. Niels Oscar Lassen, f. Toustrup, Dallerup S. ⁷/₁₁ 1828. (S. af Lærer Lass L. og Inger Jensd.).
 1880. Søren Jensen, f. i Randers 1858.
 1889—92. Anders Andersen, forflyttet til Blegind (se dér).
 1892—. Bent Christian Jensen.

Lærere ved Gram Skole.

- (C. Nielsen, der forekommer 1834 og 40, har formodentlig været Lærer ved Pogeskolen).
 1870. Martin Vilhelm Christiansen, f. i Bredsten S. 1853, g. m. Anna . . . , f. i Brede S., Tønder A. 1849. (Børn: Anna Dagmar og Christian Ditlev).
 1880. Carl Emil Johannsen, f. i Skanderup S. 1851, g. m. Anna Kirstine Sørensen, f. i Dover S. 1857.
 18 . Peter Emil Sørensen, forflyttet til Stilling (se dér).

- 1888—91. Hans Peter Hansen, f. i Honum Skov, Hvirring Sogn, senere Lærer i Ølholm.
- 1891—95. Jens Marius Andersen, forfl. til Vrold (se dér).
- 1895—98. Viggo Kristian Lassen, f. i Venge $7/5$ 1872 (S. af Lærer L.), dimitt. fra Jelling 93, Lærer i Hylke 95. — G. m. Anna Katrine Pedersen, f. i Øster Bording, Balle S., $11/3$ 73.
- 1899—1913. Niels Nørgaard Nyhof, f. paa Hedegaard $28/7$ 1869 (S. af Gaardejer Jens Chr. Pedersen, Hedegaard i Ejstrup Sogn), dimitt. fra Silkeborg 1897, nu L. i Gørding pr. Vemb. G. $24/6$ 1899 m. Dorothea Antonius-Pedersen (D. af Møllejer Antonius P., Kibæk i Klakring Sogn).
- 1913—. Frederik Jacobsen.
-